

РЕЦЕНЗІЯ

**офіційного рецензента - кандидата політичних наук, доцента, першого проректора Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Ніколаєвої Майї Іванівни на дисертаційну роботу
Сокоринського Володимира Олеговича
«Феномен цифрового тоталітаризму: концептуалізація загроз демократії
в інформаційному суспільстві»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі знань 05 - соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 052 - Політологія**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Представлене дисертаційне дослідження присвячене комплексному аналізу феномену цифрового тоталітаризму як загрози демократії в умовах інформаційного суспільства, що виникає в контексті розвитку цифрових технологій, алгоритмічного нагляду за суспільством та трансформації публічної сфери в цифрову епоху. Актуалізація проблеми обумовлена активними процесами цифрової трансформації сучасного суспільства, а також помітним зростанням наявних практик обмеження свободи слова, права на приватність особистого життя, права на доступ до інформації в цифровому середовищі. Обґрунтовуючи актуальність дослідження, дисертант наполягає на необхідності ретельного наукового аналізу цифрового тоталітаризму як феномену і прогнозування майбутнього розвитку, оскільки існує реальна небезпека, щодо загроз у демократичному розвитку суспільства в інформаційну добу. Основну увагу в дисертаційному дослідженні сконцентровано на пошуку оптимального балансу між потребами національної безпеки та захистом основоположних прав людини в умовах сучасної цифрової епохи, коли держави дедалі активніше вдаються до використання технологій цифрового моніторингу, регулювання дії у мережі Інтернет та усебічному контролю за власним суспільством.

Подана дисертація виконана в межах науково-дослідної теми кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Динаміка локальних політичних процесів в умовах глобальної світ-системної трансформації» (державна реєстрація № 0123U102703 від 28.05.23).

Мета роботи, сформульована автором, полягає у «виявленні сутності феномену цифрового тоталітаризму як загрози демократичного розвитку в умовах інформаційного суспільства, аналіз його основних механізмів впливу

на права, свободи людини та обґрунтування напрямів удосконалення системи їхнього захисту в інформаційному суспільстві», яка, на наш погляд, реалізована у дисертаційному дослідженні. Її реалізація здійснювалася шляхом розв'язання низки актуальних завдань, зокрема: проаналізувати еволюцію концепції тоталітаризму та її трансформацію в контексті цифрового розвитку; охарактеризувати ключові ознаки інформаційного суспільства як передумови формування нових форм політичного контролю; розглянути методологічні підходи до вивчення цифровізації влади, контролю та управління; виявити основні технологічні інструменти, що використовуються для цифрового моніторингу, цензури та інформаційного впливу; простежити приклади алгоритмічної цензури, процеси маніпуляції інформацією та контролю політичного дискурсу; визначити роль технологічних корпорацій як суб'єктів політичного впливу, досліджуючи їх відношення до трансформації режимів інформаційного управління в умовах цифрових технологій; дослідити механізми захисту прав людини в умовах цифрових трансформацій та порівняти ефективність регуляторних практик у демократичних і авторитарних державах; оцінити використання цифрових технологій у політичних практиках, спрямованих на протидію загрозам цифрового тоталітаризму, зокрема, на формування нових механізмів державного і громадянського контролю; з'ясувати політико-правову базу захисту прав людини, що функціонують в умовах цифровізації, та виявити перспективи їх удосконалення для ефективнішого забезпечення прав людини в цифрову епоху.

Наукова новизна отриманих результатів представлена у «Вступі».

Дисертант, в контексті поєднання класичних теорії тоталітаризму з сучасними підходами до аналізу цифрової влади, здійснив політико-філософське переосмислення поняття цифрового тоталітаризму в умовах нових цифрових реалій. Основну увагу зосереджено на проблемі загроз демократії на етапі сучасного розвитку інформаційного суспільства, типологію яких дисертант пропонує. Можна погодитись із думкою автора про те, що вирішення наукової проблеми в подібному руслі досі ще не було представлене в існуючій літературі і цілком може бути розцінене як новий дослідницький підхід. Представлено авторське тлумачення феномену цифрового тоталітаризму, який перестає бути лише домінуванням однієї партії чи концентрацією влади — він трансформується у розгалужену систему соціотехнічного впливу, де контроль реалізується через алгоритмічне управління поведінкою громадян, збір та аналіз персональних даних, моделювання публічного дискурсу, а також нормативне та технічне обмеження доступу до інформації.

Вперше в українській політичній науці системно проаналізовано та сформульовано теоретико-методологічну основу аналізу цифрового тоталітаризму як системного явища, що виникає в цифрову епоху на основі синтезу цифрових технологій, інформаційного контролю та структур політичної влади; запропоновано оновлену типологію форм цифрового контролю, яка враховує як державні, так і корпоративні механізми впливу на інформаційний простір і поведінку громадян; досліджено сучасний світовий досвід та сформульоване авторське розуміння «цифрового тоталітаризму» як системи цифрових інструментів та технологій управління суспільством, що значно посилює характер загроз демократії; проаналізовано ключові механізми цифрового контролю, включаючи масове спостереження, алгоритмічне управління та система соціального рейтингу; доведено, що цифровий тоталітаризм формується не лише в авторитарних державах, але й у демократичних суспільствах унаслідок делегування владних повноважень технологічним корпораціям; удосконалено підхід до аналізу інституційної спроможності правозахисних механізмів у контексті цифрових трансформацій через порівняльне дослідження практик регулювання в різних політичних режимах.

Автором було уточнено та доповнено: понятійно-категоріальний апарат дослідження цифрового тоталітаризму, зокрема поняття «цифровий тоталітаризм», «загрози демократії», «алгоритмічне управління» та ін.; сучасні наукові підходи до аналізу цифрового тоталітаризму, зокрема його типологія та відмінність від класичних підходів тлумачення; системне осмислення викликів і загроз процесів цифровізації стандартам та базовим основам демократії.

Набуло подальшого розвитку: удосконалене розуміння та тлумачення феномену цифрового тоталітаризму в контексті трансформацій демократичних інституцій в інформаційному суспільстві; систематизовано загрози демократичним правам і свободам, що виникають внаслідок монополізації цифрових платформ та централізації даних з боку технологічних корпорацій; аргументовано вплив цифрових технологій на звуження громадянської участі та перетворення політичного суб'єкта на об'єкт маніпуляції; дослідження роль великих технологічних корпорацій у формуванні цифрової архітектури влади та їх вплив на політичні процеси.

Слід погодитися із твердженням, що авторським дослідницьким здобутком є збір та аналіз значного масиву фактологічних даних та систематизація

існуючих наукових підходів до вивчення феномену цифрового тоталітаризму та його загроз основним стандартам демократії у інформаційному суспільстві.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження має широкі перспективи застосування і полягає, передусім, у можливості їх використання в роботі консультативних структур при державних установах, особливо в різних напрямках інформаційної політики, «комунікації з громадськістю», «цифровій освіті»; в освітніх проектах з медіаграмотності та інше, а також враховуватися при розробці ефективного законодавства в захисті прав та свобод громадян в умовах цифрового тоталітаризму. Одержані результати можуть використовуватися у науково-дослідницькій роботі для подальшого дослідження теоретичних питань політології, історії, теорії прав людини; під час навчального процесу у викладанні багатьох дисциплін спеціальності 052 – Політологія, а також при написанні бакалаврських і магістерських робіт, навчальних посібників та наукових праць.

У плані загально-наукового підходу автор керувався діалектичною методологією, спираючись на такі методи як *аналіз, синтез, узагальнення, індукції, дедукції, історичний метод*, за допомогою яких проаналізовано виникнення та розвиток процесу цифровізації. Дисертант підкреслює, що запровадження *системного методу* дозволило проаналізувати основні показники цифровізації як об'єктивного процесу, типологізувати прояви характерних ознак цифрового тоталітаризму та розкрити їх в контексті загроз демократії. Він сприяв виявленню переваг та недоліків процесу «оцифровування» суспільства, його сильних та слабких сторін, аналізу цифрових інструментів як елементів системи та зв'язків між ними, що сприяє прогнозуванню майбутніх наслідків. Завдяки *контент-аналізу* були досліджені офіційні нормативно-правові акти, заяви, статті тощо. *Івент-аналіз* дозволив проаналізувати ставлення науковців, урядів до трансформаційних та цифровізаційних процесів в контексті розвитку інформаційного суспільства.

Сукупність доцільно використаних теоретико-методологічних інструментів надали можливість дисертанту ґрунтовно аргументувати основні положення та висновки стосовно розкриття феномену цифрового тоталітаризму та його основних інструментів впливу на різні напрямки контролю за суспільством та висвітлення небезпек, які сприяють процесам непомітного розмивання стандартів сучасного демократії.

Відповідність дисертаційного дослідження профілю спеціалізованої ради. За змістом дисертаційна робота Сокоринського В.О. «Феномен цифрового тоталітаризму: концептуалізація загроз демократії в інформаційному суспільстві», представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії, повністю відповідає спеціальності 052 Політологія.

Аналіз змісту дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох основних розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 240 сторінок, в тому числі основний текст – 207 сторінок. Список використаних джерел налічує 286 найменувань.

У *вступі* наведені дані про актуальність дослідження, визначений зв'язок роботи із науковими програмами, темами, представлена мета та завдання дослідження, визначена наукова новизна одержаних результатів та їх практична значимість, наведені відомості про апробацію результатів дисертації та публікації автора.

У *першому розділі* розкриті концептуально-теоретичні основи аналізу цифрового тоталітаризму. В їх контексті проаналізовано та обґрунтовано зміст понять *тоталітаризм, авторитаризм і диктатура, інформаційне суспільство, е-демократії тощо*. Розглянуто, різні типології, класифікації та підходи до інтерпретації тоталітаризму (Х. Арендт, К. Фрідріх, М. Кертис) та *цифрового тоталітаризму* з увагою до критики з боку сучасних теоретиків, зокрема С. Тормея, Ю. Харарі, Ш. Зубофф та українськими дослідниками тощо. Дисертантом було проведено ретельне дослідження навколо аналізу понять «цифровий тоталітаризм» та «інформаційне суспільство», їх змісту та основних характеристик, та загрози з боку цифрових технологій сьогодення.

У *другому розділі* сконцентровано увагу на дослідженні основних інструментів та загроз цифрового тоталітаризму. Доцільно приведені приклади технології масового спостереження, як інструменту політичного управління, алгоритмічної цензури, маніпуляція інформацією та контрольно-політичного дискурсу. Важливо підкреслити, що вдало охарактеризована роль технологічних корпорацій, як суб'єктів політичного впливу на порядок денний політичного та технологічного дискурсу. Особливу актуальність у контексті дослідження становило вивчення взаємодії держави, інформаційного суспільства та приватних технологічних корпорацій у питаннях забезпечення цифрової безпеки та правового захисту людини.

Третій розділ присвячений аналізу механізмів захисту прав людини в умовах розвитку цифрових технологій. Ґрунтовно, на наш погляд, досліджена політико-правова база захисту прав людини в умовах цифрових трансформацій. Дисертант здійснив аналіз міжнародних та національних

нормативних актів щодо захисту приватності, цифрової автономії, свободи вираження, зокрема GDPR, Європейської конвенції з прав людини, цифрових ініціатив ООН. Порівняно моделі цифрової політики в ЄС, США та країн Євразійського регіону, визначаються їхні відмінності та схожість. Оцінена ефективність правозахисних механізмів в умовах технологічного розвитку: судових практик, органів нагляду, громадянського суспільства.

У висновках викладено здобуті у дисертації найбільш важливі наукові та практичні результати та окреслено перспективи подальших досліджень.

Позитивно оцінюючи подану дисертацію, слід *зауважити на деяких моментах*, які не знайшли достатнього висвітлення в роботі:

По-перше: Яким чином автор розмежовує поняття «цифровий авторитаризм» і «цифровий тоталітаризм», та чи не спричинює використання останнього терміну концептуальну гіперболізацію, яка нівелює аналітичну точність у порівняльному політичному аналізі? *Цитата:* «цифровий тоталітаризм проявляється у використанні інформаційно-комунікаційних технологій з метою здійснення масового спостереження, контролю, маніпуляцій, цензури...» Проте подібні характеристики можуть бути властивими як авторитарним, так і демократичним системам у межах логіки "surveillance capitalism" (за Шошаною Зубофф).

По-друге: Які методи та джерела було використано при аналізі практик цифрового контролю у демократичних державах, і наскільки, на думку автора, ці практики є сумісними з базовими цінностями ліберальної демократії? Чи відбувається деформація демократії чи лише трансформація її інструментів?

По-третє: Наскільки концепція цифрового тоталітаризму, запропонована в роботі, дозволяє здійснити прогностичні оцінки політичного розвитку держав у контексті цифровізації та які сценарії розвитку демократій у таких умовах розглядає автор?

Висновок. Зазначені зауваження не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційної роботи, не зменшують її наукової новизни та практичного значення. Ця дисертація є вагомим внеском у дослідженні проблеми цифрового тоталітаризму та його впливу на сучасну практику «оцифровування» суспільства та його наслідків.

Вважаю, що дисертація Сокоринського В.О. «Феномен цифрового тоталітаризму: концептуалізація загроз демократії в інформаційному суспільстві» є самостійною та завершеною науковою працею, яка містить низку нових та актуальних результатів, що свідчить про її важливе значення для політичної науки.

Дисертація повністю відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.1.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 року, а її автор Сокоринський В.О. заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія.

Рецензент:

перший проректор
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
кандидат політичних наук, доцент

Майя НІКОЛАЄВА

Підпис першого проректора

ОНУ імені І. І. Мечникова

Ніколаєвої М.І. засвідчую

ректор ОНУ імені І. І. Мечникова

Вячеслав ГРУБА



11.08.2025р.